

Українці – це нація, яку віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на її території, як наслідок – зречення історичної пам'яті й поступове знищення національного генотипу.

Для Л.Геньби пробудження національної свідомості українців згадками про героїчну історію є не лише необхідністю, а й потребою. У минулому поетеса намагається відшукати вічні та незмінні основи буття, на які передусім мала б опертися людина — творець історії. Згадка про «войовничих скіфів», «сміливого козака», «полян і древлян» у поезії «Повези мене у Красиве» є своєрідним свідченням про походження роду. Підсиленням, поглибленням зв'язку минулого із сучасним є зв'язання серця «вродливий пані Хортиці», де «волошкове небо в ноги молиться, Ховає тайну Перунова ринь» [1,17].

Зробивши спробу зануритися в багатогранний духовний світ збірки Л.Геньби «Повези мене у Красиве...», зазначимо, що свідомо національно-патріотична авторська позиція простежується насамперед в утверджуваному пафосі поезій, історичних ремінісценціях, фольклорних стилізаціях. Вияв національного у творчості письменниці – не просто зовнішня атрибутка, це основоположний принцип її художнього мислення, глибока суть літературних творів. Потужний фольклорний струмінь у мовно-поетичній творчості письменниці викликаний та вмотивований чуттєво-інтуїтивним осмисленням нею духовних надбань українського народу і проявився на ідейно-тематичному, образному, лексичному, версифікаційному рівнях художньої системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геньба Л.Г. Повези мене у Красиве... Поезія / Геньба Л.Г. – Запоріжжя: Поліграф, 2006. – 156с.
2. Потапенко О.І. Словник символів / О.І.Потапенко, М.К. Дмитренко – К.: Народознавство, 1997. – 156с.
3. Лютий Г.І. Письменники Запорізького краю / Лютий Г.І – Запоріжжя: Хортиця, 2002. – 580с.

УДК 821.112.2 (= 161.1) – 2/3.091

МОТИВ УГОДИ ІЗ ДИЯВОЛОМ У НІМЕЦЬКІЙ (І.В. ГЕТЕ, А. ШАМІССО, В. ГАУФ) ТА РОСІЙСЬКІЙ (Л. АНДРЕЄВ) ЛІТЕРАТУРІ

Ніколова О.О., к. філол. н., доцент, Тесленко О.О., студент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена визначенню специфіки творчого використання традиційного мотиву угоди людини із Дияволом у німецькій та російській літературі. Розглянуто такі твори, як „Фауст” І.В. Гете, „Дивна історія Петра Шлеміля” А. Шаміссо, „Холодне серце” В. Гауфа, „Анатема” та „Щоденник Сатани” Л. Андрєєва.

Ключові слова: мотив, сюжет, художня трансформація, літературна традиція.

Николова А.А., Тесленко О.А. МОТИВ СДЕЛКИ С ДЬЯВОЛОМ В НЕМЕЦКОЙ (И.В. ГЕТЕ, А. ШАМИССО, В. ГАУФ) И РУССКОЙ (Л. АНДРЕЕВ) ЛИТЕРАТУРЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена определению специфики творческого использования мотива сделки человека с Дьяволом в немецкой и русской литературе. Рассмотрены такие произведения, как «Фауст» И.В. Гете, «Удивительная история Петра Шлемилля» А. Шамиссо, «Холодное сердце» В. Гауфа, «Анатэма» и «Дневник Сатаны» Л. Андреева.

Ключевые слова: мотив, сюжет, художественная трансформация, литературная традиция.

Nikolova O.O. Teslenko O.O. THE MOTIVE OF THE DEAL WITH DEVIL IN GERMAN (I.V. GETE, A. SHAMISSO, V. GAUF) AND RUSSIAN (L. ANDREEV) LITERATURE / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article deals with the specifics of the creative use the motive of the deal with Devil in German and Russian literature. We analysed such works as "Faust" I. V. Gete, "Amazing history of Peter Shlemil" A. Shamisso, "Cool heart" V. Gaufa, "Anatema" and "Diary of Satan" L. Andreeva.

Key words: motive, plot, transformation, literary tradition.

Мотив є найменшою та неподільною одиницею оповіді [8, 86]. Мотиви відображають найбільш суттєві, типові та об'єктивні закономірності людського життя, вбираючи в себе результати спостереження та досвіду багатьох поколінь. Відзначені історичною універсальністю, повторюваністю мотиви визначають як „традиційні”: письменники різних епох та країн часто використовують їх для передачі різних (нерідко навіть полемічних) ідей.

Оскільки мотив є своєрідним „схематизмом”, у його складі виділяють компоненти, які можуть певним чином змінюватися у відповідності до творчих задумів автора. Якщо будь-який образ (як важлива складова мотиву) стає фактом літературної традиції, за ним „закріплюються” функції, що викликають у колективній свідомості стійкі асоціації (наприклад, роль „спокусника” є типовою для Диявола). Такий образ та його функція утворюють у своїй єдності неподільне ціле – мотив. Від особливостей комбінації та трансформації мотивів у творі залежить розвиток його сюжету.

Одним з традиційних у світовому фольклорі та літературі є мотив угоди людини із Дияволом, який у повній мірі заслуговує на те, щоб стати пріоритетним предметом наукового дослідження. Особливої уваги вимагає також питання специфіки творчого використання відповідного мотиву в німецькій літературі, де він набуває особливої „популярності”, та творчості тісно пов'язаного із традиціями культури Германії російського письменника – Леоніда Андрєєва.

Умовно можна визначити два „напрямки” розвитку літературознавчої думки, прямо чи опосередковано пов'язані із заявленою проблемою. По-перше, це статті та монографії, присвячені аналізу творчості вищезазначених письменників із розглядом особливостей трансформації ними відповідного мотиву. По-друге, праці, спрямовані на висвітлення специфіки та закономірностей рецепції гетевських мотивів, серед яких найбільш значущим є мотив „диявольського парі”, російською літературою в цілому ([4], [5], [6]) та конкретними письменниками ([3], [7], [13], [14], [15]), Л. Андрєєвим, зокрема ([10], [11]). Водночас цілісне дослідження тенденцій творчого використання та інтерпретації мотиву угоди людини із Дияволом у західноєвропейській та російській літературах відсутнє.

Мета статті – визначити особливості трансформації мотиву угоди людини із Дияволом у німецькій (І.В. Гете, А. Шаміссо, В. Гауф) та російській (Л. Андрєєв) літературах.

Завдання: висвітлити теоретичний аспект проблеми (поняття мотиву), довести традиційність мотиву угоди людини із Дияволом, виділити відповідний мотив у творах німецьких та російських письменників, визначити особливості та основні тенденції його творчого використання у „Фаусті”, „Дивній історії Петра Шлеміля”, „Холодному серці”, „Анатемі”, „Щоденнику Сатани”.

Можливість людини укласти угоду із Дияволом, тобто ставати на його бік у вічному протистоянні Богу, є однією з найважливіших моральних проблем людства. Вона сягає своїм корінням у давнину, а мотив „диявольського парі” зустрічається ще у фольклорі та середньовічній літературі. Не втрачає він своєї актуальності і в наші дні.

Доцільно припустити, що особливо активне використання цього мотиву саме німецькими письменниками зумовлено впливом традицій фаустіани в цілому та трагедії „Фауст” зокрема. Персонаж народної книги та драматичних вистав набув статусу „традиційного” саме завдяки І. В. Гете. Зробивши мотив угоди із Дияволом „рушійною пружиною” сюжету, письменник створив глибоко філософський твір, герой якого перемагає Мефістофеля альтруїстичним бажанням.

Якщо Фауст Гете прагне нових вражень, істини (гроші для нього мають другорядне значення, вони є не метою, а лише одним із засобів її досягнення), то персонажі творів німецьких романтиків віддаються у владу Дияволу, бажаючи, у першу чергу, збагачення. Слід зазначити, що образ „інфернального спокусника” у світовій літературній традиції взагалі часто асоціюється із грошима та їх згубною силою: отримані від Сатани, вони ніколи не приносять людині щастя. Петер (А. Шаміссо „Дивна історія Петра Шлеміля”) обмінює таку, здавалося б, непотрібну річ, як тінь на „гаманець Фортуната” і згодом втрачає душевний спокій та чисте сумління. Його тезко із казки Гауфа віддає більше – своє серце, а з ним і вміння радіти життю, кохати та співчувати.

Використовуючи мотив „диявольського парі”, письменники поєднують його з іншим – „спокуси коханням”: прагнучи занапастити чоловіка, Диявол за традицією грає на його почуттях до жінки (Фауст – Гретхен, Петер Шлеміль – Мінна, Петер Мунк – Лізбет). Герой Гете змушений відмовитися від кохання заради подальшого Шляху, а персонаж Шаміссо – заради порятунку невинної душі дівчини, яку він боїться звести за собою в безодню. Ставлячи на перше місце не свої егоїстичні інтереси, а благополуччя іншої, коханої людини, Шлеміль певною мірою звільняється від влади Диявола. Пізніше він повністю пориває з ним і починає жити чесно, приносячи користь людям. А отже, як і Фауст, перемагає свого „Мефістофеля” силою альтруїзму. Що ж стосується порятунку Петра Мунка, то він стає можливим лише завдяки втручання „вищих сил”: доброта його дружини та допомога „чарівного помічника” – Скляного чоловічка допомагають вугільнику повернути серце. В усіх вищезазначених творах запорукою перемоги людини над Сатаною стає її перемога над власними егоїстичними бажаннями.

Мотив угоди із Дияволом неодноразово зустрічається й у російській літературі. Умовно можна визначити два „шляхи” його трансформації. Перший пов'язаний із фольклорною традицією: чорт, який намагається занапастити людину, часто представляється у комічному вигляді, буває обманутим і навіть побитим („Солдат і чорт”, „Чорт” тощо). Згадаємо хоча б творчість О. Пушкіна („Казка про попа та його працівника Балду”) та М. Гоголя („Ніч перед Різдом”, „Сорочинський ярмарок”). Друга тенденція зумовлена зверненням російських письменників до мотивів „Фауста” (див. [4]). Творчість Гете суттєво вплинула й на Л. Андрєєва (письменник довгий час жив у Німеччині, добре знав німецьку літературу).

Однією з особливостей доби І.В. Гете була віра в можливість людини змінити світ за допомогою розуму, у відповідності до принципів моралі. Що ж стосується початку ХХ ст., коли творив російський письменник, то це час розчарування в гуманістичних ідеалах. У своїх творах „Анатема” та „Щоденник Сатани” Л. Андрєєв „переробив” гетевську фабулу у відповідності до вимог сучасності, водночас, включивши її в контекст світової літературної традиції. З одного боку, Дияволи Андрєєва (Анатема та Вандергуд) є своєрідними „нащадками” Мефістофеля, з іншого – інфернальних героїв романтиків (наслідуючи Дж. Байрона, А. де Вінї, М. Лермонтова, письменник перетворює їх у бунтівників-богоборців, виразників світової скорботи).

Якщо у художньому світі Л.Андрєєва Сатана представлений із вказівкою на свого „літературного побратима” Мефістофеля, то, відповідно, людина, яка укладає з ним угоду, асоціюється з Фаустом (Давид, Магнус).

На інтертекстуальне спрямування „Анатемі” звернули увагу вже сучасники письменника: „Який там Анатема? Який там охоронець небесних воріт? Це, просто, два добродія з не зовсім точною пам'яттю, що спершу декламують своїми словами другий розділ Книги Іова і пролог до „Фауста”, а потім читають дует з лібрето опери „Демон” [12, 78]. Амфітеатров називав „Анатему” „Фаустом” для малограмотних” [12, 87]. „Анатема Андрєєва – це і Люцифер Байрона, і Мефістофель не тільки Гете, але, на жаль, і Гуно, і Бойто” [12,76]; „Мефістофель-невростеник – цікавий, але далеко не кращий різновид диявола, створений сучасним невростеничним суспільством” [9, 267] тощо.

Диявол спокушає Давида грошима і владою, але Лейзер, на відміну від Петера Шлеміля та Петера Мунка, згоджується прийняти багатство не заради власного благополуччя, а для того, щоб допомогти іншим людям. Альтруїзм знову стає запорукою порятунку, адже душа праведника не може дістатися Сатані. Водночас, жертва Давида, який претендує на статус „нового Месії”, залишається даремною, доводячи тим самим безсилля християнської любові [2, 40], у якій був упевнений завзятий богоборець Андрєєв.

Що ж стосується „Щоденника Сатани”, то він по праву може називатися „першим „АнтиФаустом” [11, 298]. „Спочатку герої виступають кожний у своєму амплуа: Диявол ... з'являється в будинку ... хіміка і філософа Магнуса та спокушає його. Але надалі герої міняються місцями: роль спокусника починає грати Магнус, а Сатана вирішує „вічні питання”: як і у „Фаусті” Сатана-Вандергуд спокушається любов'ю, владою, почестями, безтурботним світським життям” [10, 298-299]. „Новий Мефістофель” підписує договір з „новим Фаустом”: „Цей договір ми скріпили дружнім потиском. Ми не розтинали вени, ми не писали кров'ю, ми просто сказали „так”, але цього досить: як тобі відомо, тільки люди порушують свої угоди, чорти ж завжди їх виконують...” [1, 184].

Магнус, прагнучи заволодіти багатством Сатани-Вандрегуда (відповідно до літературної традиції влада Диявола пов'язана із силою грошей), спокушає його за допомогою чарівної Марії. Але якщо образи Гретхен у Гете, Мінни в Шаміссо, Лізбет у Гауфа є гармонічним поєднанням внутрішньої та зовнішньої краси, то „Мадонна” Андрєєва у фіналі виявляється бездушною розпусницею, практично „вавілонською блудницею”.

Парадоксально, але „Мефістофель” Л.Андрєєва виявляється набагато більш гуманним, ніж людина, що уклала із ним угоду: жорстокий „Фауст ХХ століття”, Фома Магнус повністю заперечує мораль та визнає лише свою волю (майже „надлюдина” Ф.Ніцше). Саме завдяки своїй безпринципності та підступності Магнус перемагає у фіналі Диявола. „Демонічний Фауст” обирає для себе „традиційно-„мефістофелевську” деструктивну функцію: він – фанатик ідеї повного знищення світу, здатний заплатити мільйон смертей за реалізацію своєї ідеї, упевнений, що діє на користь людства. Перед уособленим у ньому новим, активним і винахідливим Злом блякне „старе” Зло, яке персоніфікується в образі інферальної істоти. Так, з позицій „нового часу” заперечуються просвітницькі ідеї, гуманістичні ідеали „Фауста”. Радикальна трансформація традиційного мотиву угоди із Дияволом здійснюється в контексті дійсності поч. ХХ ст., де, за переконанням письменника, уже стерлася межа між добром і злом, а людина перевершила у підступності самого Диявола.

Отже, мотив угоди людини із Дияволом є повторюваним і особливо „популярним” у німецькій та російській літературах (твори І.В. Гете, А. Шаміссо, В. Гауфа, О. Пушкіна, М. Гоголя, Л. Андрєєва тощо). Але, якщо за традицією перемога над Сатаною та порятунок душі героя стають можливими завдяки альтруїзму та самопожертві героя, то у творах Андрєєва ми спостерігаємо радикальну трансформацію

типової сюжетної ситуації: „Новий Фауст” перемагає свого Мефістофеля хитрістю та цинізмом, у яких йому немає рівних ні на землі, ні в Пеклі. Російський письменник переосмислює загальновідомий матеріал з точки зору сучасної йому „жорстокої” епохи к. XIX – поч. XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Л.Н. Собрание сочинений в шести томах / Л. Н. Андреев. – М.: Художественная литература, 1996. – Т. 6: Дневник Сатаны. – 249 с.
2. Бабичева Ю. Леонид Андреев толкует Библию / Ю. Бабичева // Наука и религия.– 1969.– № 1.– С. 38-42.
3. Генералова Н.П. Оправдание человека. К трактовке финала “Фауста” Гете (И.С.Тургенев и А.А. Фет) / Н. П. Генералова // Русская литература.– 1999. – № 3.– С.42-58.
4. Гете в русской литературе / В. М. Жирмунский. – Л.: Наука, [1982]. – 556 с.; 10.
5. Гречанюк С. Фауст учора й завтра / С. Гречанюк // Вічні книги. – К.: Дніпро, 1991. – С.259-293.
6. Грузин Ю.В. Инфернальный герой русской прозы XX века. Истоки. Типология. Трансформация: дис...канд. філол. наук: 10.01.02 / Грузин Юрий Валериевич. – К., 2001. – 231 с.
7. Зеркалов А. Воланд, Мефистофель и другие / А. Зеркалов // Наука и религия.– 1987.– № 8.–С. 49-51.
8. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский; [Вступ. ст. И. К. Горского, с. 11-31; Коммент. В.В. Мочаловой]. – М.: Высшая школа, 1989. – 404, [2] с. : портр.; 22 см. – (КЛН Класика лит. науки).
9. Леонид Андреев. Итоги творчества: Литературно-критический этюд / К. И. Арабажин. – С-Пб.: Общая польза, [1908]. – 256 с.
10. Московкина И.И. Поэтика прозы Леонида Андреева. Жанровая система и художественный метод: дис... доктора філол. наук: 10.01.02 / Московкина Ирина Ивановна.– Харьков, 1994.– 329 с.
11. Нямцу А.Е. Легендарно-мифологическая традиция в мировой литературе (теоретический и историко-литературный аспекты): дис... доктора філол. наук: 10.01.04 / Нямцу Анатолий Євгенович. – Черновцы, 1997. – 462 с.
12. Разговоры по душе: [Заметки] / А.В. Амфитеатров. – М.: скл. изд. кн. Маг. А.Д.Друтман, [1910]. – 272 с.; 21.
13. Старосельская Н.Д. Русский Фауст / Н. Д. Старосельская // Вопросы философии. – 1983. – № 9. – С. 92-101.
14. Тураев С. Фауст, Мефистофель и XX век / С. Тураев // Филологические науки.– 1974. – № 4.– С. 13-17.
15. Якушева Г.В. Трансформация образов Фауста и Мефистофеля в литературе XX века / Г.В. Якушева // Известия РАН. Серия лит. и яз. – 1998. – № 4. – С. 30-38.

УДК 811.133.1(=161.2)'373.232.2/4

НАЗВИ ЖІНКИ ЗА РОДИННИМИ ЗВ'ЯЗКАМИ ТА ВІКОМ У РОЗМОВНИХ ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Павлюк О.О., к.філол.н., в.о. доцента, Сіра А.Ю., студент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена зіставному аналізу назв жінок за родинними зв'язками та віком у сучасних розмовних французькій та українській мовах.

Ключові слова: жінка, жіноча стаття, вік, спорідненість.